

PRAMONĖS VALDYMO ŪKISKAITOS PAGRINDAIS TOBULINIMAS

(Lietuvos TSR prietaisų gamybos pramonės pavyzdžiu)

V. BARANAUSKAS

Vystantis gamybinėms jėgoms, didėja pramonės gamybos organizavimo metodų reikšmė. Jų tarpe lemiamą vaidmenį vaidina pramoninės gamybos valdymas, t. y. vadovavimas, planavimas ir reguliavimas.

Ryšium su TSKP CK Rugsėjo (1965 m.) plenumo nutarimais pradėta įgyvendinti ekonominė reforma — tai naujas istorinis etapas, tobulinant socialistinės pramonės valdymą. Šia reforma siekiama ištaisyti anksčiau gamybos valdymo praktikoje padarytas klaidas, kurių esmę sudarė ekonominių valdymo metodų pakeitimas administraciniu reguliavimu, santykių gamyboje natūralizacija, materialinio-techninio tiekimo atskyrimas nuo gamybos ir jo organizavimas valstybinio skirstymo pagrindu, įmonių ūkinio-operatyvinio savarankiškumo apribojimas, kainų, pinigų, ūkiskaitos ekonominių funkcijų menkinimas. Minėti reiškiniai gamybinių santykių srityje neatitiko gamybinių jėgų vystymosi pobūdžio: spartaus gamybos masto augimo, naujų pramonės šakų formavimosi lygio, vis sudėtingesnių gamybinių ryšių, mokslo ir technikos pažangos tempų, gamybos sąlygų dinamiškumo. Greta kiekybinio pramonės vystymo visu aštrumu iškilo uždavinys didinti gamybos ekonominį efektyvumą. Todėl reikia pakeisti ne tik pramonės valdymo aparato organizacinę formą, bet iš pagrindų pertvarkyti ekonominius gamybos valdymo metodus.

Svarbiausias naujos pramonės valdymo sistemos principas yra šakinis pramonės valdymas, taikant pilną ūkiskaitą. Atskirų pramonės šakų valdymo sistema dabar susideda iš trijų pagrindinių grandžių: centrinių, tarpinių ir žemutinių. Svarbiausią, tai yra žemutinę, pramonės valdymo grandį sudaro gamybinės įmonės ir kai kurie gamybiniai susivienijimai (firmos), kai jie nevykdo aukštesnės valdymo grandies funkcijų. Centrinę valdymo grandį paprastai sudaro įvairių tipų šakinės ministerijos: bendrasąjunginės, sąjunginės-respublikinės, respublikinės. Tarpinės pramonės valdymo grandis sudaro pramoniniai susivienijimai ir gamybinės šakinių ministerijų valdybos (vyriausiosios valdybos).

Tobulinant pramonės valdymą, ypač didelis vaidmuo tenka pramoniniams susivienijimams, kaip pažangiai gamybos organizavimo ir valdymo formai. TSKP CK Rugsėjo (1965 m.) plenumas nurodė, kad ministerijos savo darbe turi remtis ūkiskaitiniais susivienijimais, betarpiškai vadovaujančiais jiems priklausančioms įmonėms. Pastariesiems jos turi perduoti daugelį valdymo funkcijų, kad pačios galėtų užsiimti tik pagrindiniais šakos vystymo klausimais, nustatinėti svarbiausias jos proporcijas, technines kryptis, sudaryti ekonomines prielaidas gamybos efektyvumui didinti.

Pramoniniai susivienijimai yra veiksminga dviejų pagrindinių šiuolaikinės pramonės vystymosi priešingų tendencijų suderinimo forma. Iš vienos pusės, vyksta gamybinių procesų diferenciacija ir šiuo pagrindu specializuotų gamybų formavimasis, o iš kitos pusės — šių specializuotų gamybų sujungimas į vieningą procesą, remiantis kombinavimu bei kooperavimu. Pramoninio susivienijimo sąlygomis šios tendencijos, sudarančios prielaidas techninei pažangai, pilnai harmonizuojasi.

Pramoniniuose susivienijimuose, į kurių sudėtį, be gamybinių įmonių, paprastai įeina ir atitinkančios šios gamybos profilį šakinės mokslinio tyrimo bei projektavimo-konstravimo organizacijos, dėl glaudaus jų tarpusavio ryšio susidaro geros sąlygos mokslo ir technikos pasiekimams į gamybą įdiegti. Dažnai mokslo ir techninės pažangos problemų sprendimas būna neįmanomas atskiroje įmonėje, bet tampa realus ir efektingas susivienijimo sąlygomis.

Susivienijimai įgalina racionaliai suderinti šakinį ir teritorinį valdymo principą, nes į jų sudėtį paprastai įeina viename ekonominiame rajone ar vienoje respublikoje esančios įmonės ir organizacijos. Sąjunginio pavaldumo pramonės įmonės 1965 metais pagamino 49%, o sąjunginio-respublikinio — 51% bendrosios TSRS pramonės produkcijos. Mūsų respublikoje tais metais sąjunginio pavaldumo pramonės įmonių bendrosios produkcijos apimtys lyginamasis svoris sudarė 28%, sąjunginio-respublikinio — 60% ir respublikinio — 12% respublikos pramonės gamybos. Tuo tarpu maždaug iš 500 pramoninių susivienijimų tik dvylika tėra bendrasąjunginiai. Tai įgalina priartinti valdymo aparatą prie gamybos, padidinti jo darbo operatyvumą bei suinteresuotumą ūkinės veiklos rezultatais. Susidaro palankesnės sąlygos teritorinio valdymo ekonominei funkcijai atlikti: planuoti kompleksišką ekonominių rajonų gamybos vystymą, organizuoti racionalų gamtinių ir darbo išteklių panaudojimą, tobulinti ekonominius ryšius, specializuoti ir kooperuoti gamybą, organizuoti kapitalinę statybą ir materialinę-techninę aprūpinimą.

Formuojant susivienijimus, sumažėja valdomų objektų skaičius ir šakinės ministerijos gali efektyviau jiems vadovauti.

Organizavus susivienijimus, atsirado galimybė racionaliai, ūkiskaitos pagrindu sujungti žemutines ir tarpines pramonės valdymo grandis, pastarųjų valdymo aparatą paversti organine sudėtine specializuoto įmonių ir organizacijų gamybinio-ūkinio komplekso dalimi. Ūkiskaita, kaip pagrindinis socialistinio ūkininkavimo metodas, taikoma ne tik kiekvienos įmonės, organizacijos, bet ir vieningo jų komplekso, kuris sudaro susivienijimą, atžvilgiu. Valstybiniai valdymo organai, efektyviai panaudodami tiek administracinius, visuomeninius, tiek ir ekonominius gamybos valdymo metodus bei ekonominio gamybos poveikio priemones, turi praktinę galimybę per ūkiskaitinius susivienijimus valdyti stambius pramonės kompleksus. Gamybos valdymo forma pati savaime dar neapsprendžia jos valdymo efektyvumo, nepakeičia žmonių požiūrio į darbo rezultatus. Lemiamą vaidmenį šiuo atžvilgiu vaidina racionalių gamybos valdymo metodų taikymas, teisingas administravimo, visuomeninio poveikio ir ekonominių svertų derinimas. Praktika parodė, kad administravimu, direktyviniais nurodymais iki smulkiausių detalių reglamentuojant visas kiekvieno gamybinio vieneto puses, neįmanoma sėkmingai valdyti gamybos ir pastoviai išlaikyti didelį jos efektyvumą.

Visuomeniniai gamybiniai santykiai formuojasi sutinkamai su atskiru žmonių ir jų kolektyvų interesais. Todėl reikalingi tokie gamybos valdymo metodai, kurie nukreipia šiuos interesus gamybai vystyti. Tokio pobūdžio gamybos valdymo metodai paprastai vadinami ekonominiais. Svarbiausias šių metodų yra ūkiskaita. V. Leninas yra nurodęs, kad ir perėjimo

į komunizmą laikotarpiu ūkį reikia kurti ne betarpiškai remiantis entuziazmu, o su entuziazmo pagalba, remiantis asmeniniu žmonių suinteresuotumu, remiantis ūkiskaita.

Pramonės gamybos valdymą ūkiskaitos pagrindais apsprendžia socialistiniai prekiniai-piniginiai santykiai ir vertės dėsnio veikimas. Ūkiskaita yra svarbi įmonės ekonominio savarankiškumo sąlyga. Anksčiau, ėmus tiek gamybos praktikoje, tiek ir teorijoje menkinti prekinį-piniginį santykių ir vertės dėsnio veikimo reikšmę socializmo sąlygomis, ūkiskaita iš dalies virto formaliu planinio ūkio tvarkymo metodu, o įmonių ūkinis savarankiškumas buvo iki kraštutinumo susiaurintas. Be to, ūkiskaitos veikimo sfera dažniausiai apsiribojo tik žemutine pramonės valdymo grandimi, t. y. įmone, ir nelietė aukštesniųjų valdymo grandžių. Dabar, po ekonominės reformos, pramonėje įgyvendinama pilna ūkiskaita.

Ūkiskaitinio pramonės įmonės valdymo sąlygomis gamykla, remdamasi sutinkamai su liaudies ūkio planu patvirtintomis jai pagrindinėmis užduotimis, veikia kaip visiškai savarankiškas gamybinis-ūkinis vienetas su juridinio asmens teisėmis, plano ir įstatymų ribose laisvai disponuoja jai išskirtais gamybiniais fondais, yra materialiai atsakinga už sutartinių įsipareigojimų įvykdymą ir išskirtų lėšų išsaugojimą, gamybos išlaidas atlygina iš pajamų ir duoda pelną, reikalingą išplėstinei reprodukcijai; įmonės siekimas maksimalių gamybos rezultatų, esant minimalioms išlaidoms, yra materialiai skatinamas, panaudojant darbo užmokesčio sistemą. Įmonė turi savarankišką balansą, atsiskaitomąją sąskaitą Valstybiniame banke. Jos veiklą kreditavimo ir finansavimo procese kontroliuoja rubliu aukštesnė valdymo grandis, bankinė ir finansinė sistemos.

Įgyvendinant ekonominę reformą, išryškėjo pagrindinės tolesnio ūkiskaitos vystymo pramonėje kryptys.

Pramonės įmonės palaiko plačius ūkinius ryšius su tiekėjais ir pirkėjais, statybinėmis, projektavimo, konstravimo, transporto, prekybos ir kitomis organizacijomis. Visi šie ryšiai turi būti formuojami pilnos ūkiskaitos pagrindu, turi būti didinama abipusė materialinė atsakomybė už sutartinių įsipareigojimų vykdymą, visiškai kompensuojant padarytus dėl jų nevykdymo nuostolius. Iki šiol taikomų už įsipareigojimų nevykdymą sankcijų dydžiai toli gražu nekompensuoja padarytų nuostolių.

Vietoj gamybos priemonių fondinio skirstymo turėtų būti plečiama jų didmeninė prekyba. Tai įgalintų įmones pasirinkti gamybos priemones ir kartu skatintų jų gamintojus sparčiau gerinti tų priemonių kokybę. Jeigu produkcijos realizavimas garantuotas iš anksto ir praktiškai nepriklauso nuo jos kokybės bei techninio lygio, įmonė nėra suinteresuota įdiegti naują techniką. Išplėtus gamybos priemonių didmeninę prekybą, vystysis tiesioginiai vartotojų ir gamintojų ryšiai. Gamintojai patys bus suinteresuoti tirti rinkos reikalavimų kitimo tendencijas ir atitinkamai organizuoti produkcijos išleidimą bei jos kokybės gerinimą. Be to, mažės centralizuota tvarka planuojamo produkcijos asortimento dalis. Vietoj pernelyg centralizuoto kainų nustatymo ir globalinio peržiūrėjimo vis plačiau jos bus tvarkomos, atsižvelgiant į gamybinių-ekonominių sąlygų kitimus, produkcijos kokybę, pasiūlų ir paklausų santykį. Įmonės gautas už realizuotą produkciją pelnas taps realesniu gamybos efektyvumo kriterijumi (taip pat ir liaudies ūkio interesų požiūriu) ir kolektyvo ekonominio skatinimo pagrindu. Nebebus reikalo centralizuotai planuoti ir darbo užmokesčio fondą. Finansuojant kapitalinius įdėjimus, vis labiau didės vidinių įmonės šaltinių vaidmuo.

Pilna ūkiskaita reiškia ūkiskaitinių principų taikymą visose gamybos ir jos valdymo grandyse: baruose, cechuose, tarnybose, įmonėse, susivienijimuose, vyriausiose valdybose ir t. t.

Pertvarkant vidinę įmonės ūkiskaitą pagal ūkinės reformos reikalavimus, svarbu pasiekti, kad ji skatintų ne tik įvykdyti ir viršyti planus, bet ir optimaliai planuoti, didinti ne tik einamosios, bet ir perspektyvinės gamybos ekonominį efektyvumą, spartinti techninę pažangą.

Ypač svarbus ir sudėtingas klausimas yra ūkiskaitos įdiegimas aukštesnėse pramonės valdymo grandyse. Apie būtinumą pakeisti įmonių santykių su aukštesniais organais pobūdį yra nurodęs TSKP CK Rugsėjo (1965 m.) plenumas. Vystant šiuos santykius, reikia nustatyti abipuses teises ir pareigas, padidinti ne tik įmonių, bet ir vadovaujančių pramonės organų atsakomybę. Ūkiskaitos principų įdiegimas aukštesniųjų valdymo organų veikloje, jų materialinio suinteresuotumo ir atsakomybės už darbo rezultatus didinimas yra svarbi tolesnio pramonės valdymo tobulinimo prielaida. Pirmieji Tarybų Sąjungoje tokį ekonominį eksperimentą padarė Lietuvos TSR prietaisų gamybos pramonės („Sigmos“ susivienijime) darbuotojai.

Apskritai, šios pramonės šakos patyrimas, organizuojant gamybos valdymą, taikant pažangius gamybos valdymo metodus, yra pamokantis ir reikšmingas tiek praktiniu, tiek teoriniu požiūriais.

Pertvarkant pramonės valdymą šakiniu principu, buvo sukurtas Lietuvos TSR skaičiavimo ir organizacinės technikos įmonių susivienijimas „Sigma“. Į jo sudėtį įėjo visos septynios respublikos prietaisų gamybos pramonės įmonės ir trys projektavimo-konstravimo organizacijos. Šios įmonės ir organizacijos yra priskiriamos trims skirtingoms prietaisų gamybos pramonės atšakoms, kurias valdo ministerijos atitinkamos vyriausiosios gamybinės valdybos, esančios Maskvoje.

„Sigmos“ susivienijimas betarpiškai pavaldus ministerijai. Jo valdymo aparatas — vienintelė tarpinė valdymo grandis tarp žemutinės ir centrinės — yra Vilniuje.

Minimalus valdymo grandžių skaičius, tarpinės valdymo grandies višiškas priartinimas prie gamybos teikia didelius pranašumus, sudaro optimalias sąlygas operatyviam gamybos valdymui. „Sigmos“ susivienijimo, kaip specializuoto šakinio ir kartu teritorinio gamybinio-ūkinio komplekso, darbo patyrimas rodo, kad toks šakinio ir teritorinio gamybos valdymo derinimas žymiai padidina pramonės valdymo efektyvumą. Centrinis šakos valdymo organas — bendrasąjunginė ministerija — turi galimybę sutelkti dėmesį vieno iš svarbiausių šios šakos perspektyvinio vystymo klausimų sprendimui: sukurti „Sigmos“ susivienijime racionalų gamybinių pajėgumų, mokslinio tyrimo, projektavimo-konstravimo bei eksperimentinių bazių kompleksą ir sudaryti reikalingas ekonomines prielaidas jo efektyviam funkcionavimui, nes pastarojo operatyvus valdymas yra sutelktas vietoje. Antra vertus, atitinkamos sąjunginės-respublikinės ir respublikinės organizacijos savo kasdienine veikla gali padėti susivienijimui sukurti respublikoje numatytą gamybinių-ūkinį kompleksą ir sudaryti prielaidas jam efektyviai funkcionuoti. Tai įgalina koncentruočiau ir kryptingiau vystyti respublikos liaudies ūkį, racionaliau panaudoti jos materialinius, darbo ir piniginius išteklius.

Pastaruoju metu pasitaikė atvejų, kai buvo išformuojami šakiniai-teritoriniai susivienijimai, vadovaujantis vien tuo, kad į jų sudėtį įėjo skirtingų atšakų įmonės. „Sigmos“ susivienijime greta penkių skaičiavimo technikos gamyklų ir dviejų šios srities projektavimo-konstravimo biurų sėkmingai veikia dvi gamyklos ir vienas projektavimo-konstravimo biuras, priklausantys kitoms prietaisų gamybos atšakoms. Kauno eksperimentinė automatizavimo priemonių gamykla yra vienintelė šalyje specializuota elektrografinio dauginimo įrengimų gamybos įmonė, o Organizacinės technikos specialus konstravimo biuras atlieka jų konstravimą ir ruošia

valdymo organizacinius projektus. Ši gamybos sritis greta rašomųjų mašinėlių, automatinių plunksnakočių, matematinių prietaisų, kanceliarinių prekių, foto reikmenų, specialių baldų ir panašios gamybos priklauso Organizacinės technikos vyriausiosios valdybos kompetencijai. Ekonominė paskirtimi ir ypač konstrukciniu-technologiniu pobūdžiu elektrografiniai dauginimo įrengimai yra artimesni skaičiavimo technikos priemonėms, negu techninėms priemonėms, kurių gamyba priklauso minėtos vyriausiosios valdybos kompetencijai. Be to, Kauno eksperimentinė automatizavimo priemonių ir Vilniaus elektros skaitiklių gamyklos gamina ir skaičiavimo technikos priemones, palaiko kooperavimo ryšius su kitomis susivienijimo įmonėmis. Ateityje numatoma šalies buitinių elektros skaitiklių gamybą sukonzultuoti Vilniaus elektros skaitiklių gamykloje, išplėsti kooperavimą su kitomis susivienijimo įmonėmis, ypač su jų specializuotais pagalbinės gamybos cechais. Buitiniai elektros skaitikliai ir perforacinių skaičiavimo mašinų mazgai, nepaisant skirtingos jų ekonominės paskirties, konstrukciniu-technologiniu požiūriu turi bendrų požymių (maži detalių gabaritai, tikslūs mechaninio apdirbimo darbai ir pan.).

Sprendžiant vienos ar kitos įmonės įjungimo į pramoninį susivienijimą klausimą, reikia vadovautis tų įmonių ir organizacijų techniniu, gamybinu, ekonominiu vieningumu, racionaliai derinti šakinio ir teritorinio valdymo principus.

Organizuojant susivienijimus, labai svarbu yra nustatyti racionalią jų valdymo formą.

„Sigmos“ susivienijimo valdymo forma yra naujoviška, nors apskritai jis priskirtinas prie trestų tipo pramoninių susivienijimų. Skirtingai nuo kombinatų tipo susivienijimų, į jo sudėtį įeina vienos šakos įmonės. Nuo šakinių gamybinių susivienijimų (firmų) jis skiriasi tuo, kad turi specialų savarankišką valdymo organą.

Per paskutinįjį dešimtmetį pramonėje daugiausia kūrėsi firmų tipo gamybiniai susivienijimai, kurie turi vieną bendrą bruožą: jų valdymo funkciją atlieka viena iš susivienijimo įmonių, kuri vadinama vedančiąja (pagrindine). Kitos į susivienijimą įeinančios įmonės tampa cechais, filialais (nesant jų teritorinio vientisumo) arba lieka savarankiškos, ir jų atžvilgiu vedančioji įmonė vykdo tarpinės valdymo grandies pramonėje funkciją. Toks valdymo pramoniniame susivienijime organizavimas įgalina (esant tam tikroms sąlygoms) vedančiąją įmonę teigiamai veikti visą susivienijimo gamybos procesą, sumažinti administracijos-valdymo aparatą ir išlaidas. Tačiau klaidinga manyti, kad tai yra vienintelė racionali pramoninių susivienijimų valdymo forma, nes akivaizdžiai pastebimos ir jos neigiamos pusės.

Kuriant tokio tipo susivienijimus, anksčiau buvusios savarankiškos įmonės dažniausiai virsta specifiniais padaliniais, vadinamais filialais, gamybotomis ir panašiai, netenka daug teisių, o susivienijimas naujų teisių neįgyja. Nors vedančiosios įmonės valdymo aparatas tokiais atvejais formaliai yra vieningas, tačiau praktiškai dalis jo darbuotojų atlieka vien susivienijimo valdymą liečiančias funkcijas. Kita darbuotojų dalis, nors ir užsiima tik vedančiosios įmonės gamybos reikalais, yra atsakinga (ir materialiai) už viso susivienijimo veiklą. Vedančiosios įmonės valdymo aparato darbuotojai materialiai yra skatinami tik iš jos ekonominio skatinimo fondų, todėl jie labiausiai suinteresuoti sudaryti palankiausias sąlygas „savo“ įmonei. Išlaidos, susijusios su viso susivienijimo valdymu ir aptarnavimu, įskaitomos tik į vedančiosios įmonės produkcijos savikainą. Visa tai dažnai pažeidžia ūkiskaitos susivienijimo viduje principus, ir gamybos valdymas tampa nebeefektyvus.

Tokios pramoninių susivienijimų valdymo formos vienašališkam taisykliai didele įtaka turėjo 1964 metais nustatyta pramoninių susivienijimų vadovaujančiųjų, inžinerijos-technikos darbuotojų ir tarnautojų darbo apmokėjimo sistema. Ja pramonėje buvo įteisinti tik firmų tipo gamybiniai susivienijimai. Be to, vedančiosios įmonės priskyrimas atitinkamai darbo apmokėjimo kategorijai priklausė nuo to, ar įeinančios į susivienijimą įmonės praranda savarankiškumą, ar ne. Vedančiosios įmonės kategorija šiuo atžvilgiu nustatoma, remiantis susivienijimo rodikliais (susumuojant įeinančių į susivienijimą įmonių rodiklius). Bet jeigu kuri nors įmonė nepraranda savarankiškumo, į suminius susivienijimo rodiklius įskaitoma tik 50% jų dydžių. Vadinas, vedančioji įmonė jos vadovaujančiųjų ir inžinerijos-technikos darbuotojų darbo apmokėjimo atžvilgiu bus greičiau priskiriama aukštesnei kategorijai, apribojus kitų į susivienijimą įeinančių įmonių savarankiškumą.

Toks materialinis skatinimas apriboti susivienijimo gamybinių vienetų savarankiškumą dažnai ir esti įmonių savarankiškumo praradimo priežastimi. Daugelio įmonių darbuotojų skeptišką pažiūrą į pramoninių susivienijimų kūrimą galima paaiškinti baimė netekti savarankiškumo. Todėl reikia peržiūrėti esamą pramoninių susivienijimų vadovaujančiųjų, inžinerijos-technikos darbuotojų ir tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą, ir nustatyti racionalią, skatinančią kurti pramoninius susivienijimus sistemą.

„Sigmos“ susivienijime visų įmonių savarankiškumas ne tik nesumažėjo, o dargi žymiai išsiplėtė. Įmonės veikia pagal „Socialistinės valstybinės gamybinės įmonės nuostatus“. Įmonių ir organizacijų vadovai kartu su susivienijimo valdymo aparato vadovais yra nariai susivienijimo direktorių tarybos, kuri nagrinėja ir sprendžia visus pagrindinius susivienijimo valdymo klausimus. Susivienijimo valdymo aparatui suteiktos ministerijos vyriausiosios valdybos teisės. Jis yra sudėtinė susivienijimo gamybinio-ūkinio komplekso, funkcionuojančio pagal vieningą planavimo ir ekonominio skatinimo sistemą, dalis. Valdymo aparato, kaip ir įmonių, darbuotojai yra materialiai suinteresuoti numatyti maksimalias planines produkcijos realizavimo užduotis ir aukščiausią gamybos rentabilumo lygį, nes nuo to priklauso viso susivienijimo ir kiekvienos atskiros įmonės ekonominio skatinimo fondų dydis, o tuo pačiu ir asmeninis materialinis skatinimas. Sutinkamai su galiojančiais nuostatais susivienijimo valdymo aparato darbuotojų premijavimo lygį sudaro įmonių inžinerijos-technikos darbuotojų ir tarnautojų premijavimo lygio vidurkis. Susivienijimo valdymo aparato darbuotojai yra materialiai atsakingi už viso susivienijimo ir kiekvienos atskiros įmonės pagrindinių planinių užduočių įvykdymą. Jų neįvykdžius, individualios premijos (apskaičiuotos priklausomai nuo kiekvieno darbuotojo vykdomų funkcijų) ir ekonominio skatinimo fondai mažinami pagal iš anksto numatytą tvarką.

Atskirų įmonių darbuotojai taip pat yra materialiai suinteresuoti viso susivienijimo darbo rezultatais, nes atskaitymų iš pelno į ekonominio skatinimo fondus normatyvai yra nustatyti visam susivienijimui. Direktorių taryba susivienijimo normatyvų ribose nustato, kokia ekonominio skatinimo fondų dalis turi būti centralizuojama, ir tvirtina atskiroms įmonėms diferencijuotus atskaitymų iš pelnų normatyvus jų pačių ekonominio skatinimo fondams sudaryti.

Centralizuoti ekonominio skatinimo fondai naudojami, remiantis direktorių tarybos patvirtintomis sąmatomis bendroms susivienijimui skirtoms priemonėms įgyvendinti (įskaitant jų finansavimą ir materialinį skatinimą) ir valdymo aparatui materialiai skatinti.

Ekonominio skatinimo fondų sudarymo normatyvų stabilumas skatina susivienijimą ir atskiras jo įmones ieškoti rezervų ir panaudoti juos ne

tik einamajai gamybai. bet ir produkcijos asortimentui atnaujinti, naujoms gamybos paruošti ir įsisavinti, jų ekonominiam efektyvumui didinti bei techninei pažangai spartinti. Pilnos ūkiskaitos sąlygomis pasiekus operatyvinį-ūkinį įmonių savarankiškumą, pagrindine susivienijimo aparato valdymo funkcija (vietoj administravimo ir operatyvinio reguliavimo) tampa kompleksinių priemonių ruošimas ir įgyvendinimas, didinant produkcijos realizavimą, įsisavinant naujas gamybas, keliant viso susivienijimo veiklos ekonominį efektyvumą, taip pat techninės pažangos perspektyvų nustatymas, sistemingas ūkiskaitos mechanizmo tobulinimas.

Toliau tobulinant gamybos valdymą ūkiskaitos pagrindais, „Sigmos“ susivienijime, kaip ir apskritai pramonėje, iškyla daug spęstinių techninės pažangos ekonominio skatinimo problemų.

Praktika rodo, kad reikia pakeisti naujos technikos įsisavinimo fondo ir darbuotojų premijavimo už naujos technikos sukūrimą ir įdiegimą šaltinio sudarymo tvarką, nes ji jau nebeatitinka pilnos ūkiskaitos pramonėje reikalavimų. Naujos technikos įsisavinimo fondas pagal 1961 metais nustatytą tvarką ir įsigalėjusią praktiką sudaromas, atskaitant nuo produkcijos savikainos centralizuota tvarka eilei metų nustatytus tvirtus procentus, kurie neatitinka faktiško poreikio. Antai prietaisų gamybos pramonėje šie atskaitymai sudaro labai mažą planinės fabrikinės-gamyklinės savikainos procentą, nors faktiškai šiam tikslui reikia dvigubai daugiau lėšų. Jei trūksta šio fondo lėšų, negalima paruošti ir įsisavinti naujų gaminių. „Sigmos“ susivienijime naujų gaminių gamybai paruošti ir įsisavinti 1967 metais reikėjo 4 mln. rb, tuo tarpu ministerija iš naujos technikos įsisavinimo fondo šiems tikslams išskyrė tik 2,3 mln. rb, o susivienijimo atskaitymai į šį fondą tesudarė vos 1,1 mln. rb. Mūsų nuomone, atskaitymų į naujos technikos įsisavinimo fondą dydį kasmet turėtų nustatyti pačios ministerijos ir organizacijos (kurioms leista tokius fondus sudaryti), remdamosi naujų gaminių gamybai paruošti ir įsisavinti reikalingų lėšų apskaičiavimais. Naujomis planavimo ir ekonominio skatinimo sąlygomis, kai įmonės ir jų susivienijimai yra betarpiškai materialiai suinteresuoti maksimaliai didinti pelną, nėra pagrindo baimintis, kad minėti atskaitymai bus nepagrįstai didinami.

Ypač šalintinas pačiuose darbuotojų premijavimo už naujos technikos sukūrimą ir įsisavinimą nuostatuose įformintas akivaizdus prieštaravimas tarp premijavimo principo ir premijavimo šaltinio sudarymo tvarkos. Premijavimo, priklausomai nuo sukurtos ir įsisavintos naujos technikos ekonominio efekto, principas, be abejo, yra teisingas. Tačiau nustatytasis šio premijavimo šaltinio sudarymas iš atskaitymų nuo darbo užmokesčio fondo pagal direktyvine tvarka nustatytus tvirtus procentus (neapribotam laikui, neatsižvelgiant į šakų ir gamybų specifiką) prieštarauja šiam principui. Premijavimo už naują techniką šaltinis turi būti ekonominis efektas, gautas, įvedus šią techniką, o ne administracine tvarka sudaromas fondas.

Prietaisų gamybos pramonėje, tame tarpe ir „Sigmos“ susivienijime, esant dideliems naujos technikos kūrimo ir įdiegimo mastams, nustatytojo premijavimo šaltinio, t. y. 1 procento pramonės gamybinio personalo ir 8 procentų mokslinio tyrimo ir projektavimo-konstravimo organizacijų darbo užmokesčio fondo, aiškiai nepakanka. Be to, ministerija dar oficialiai apribojo įvestąją premijavimo sistemą. Pavyzdžiui, iš centralizuoto naujos technikos premijavimo fondo negali būti skatinama už įdiegimą naujos technikos priemonių, duodančių mažesnę kaip 30 tūkst. rb metinį ekonominį efektą, nepriklausomai nuo to, kiek lėšų reikėjo joms įgyvendinti. Praktiškai tai dažniausiai liečia gausias, labai greitai apsimokančias ir duodančias didelį santykinį, o ne absoliutinį, efektą priemones:

„silpnų“ vietų gamyboje likvidavimą, pažangių gamybos, darbo ir valdymo metodų įdiegimą ir panašiai. Toks apribojimas ypač mažina mokslinio tyrimo ir projektavimo-konstravimo organizacijų darbuotojų materialinį suinteresuotumą ruošti ir įgyvendinti aukščiau minėtas priemones, nes centralizuotas premijavimo fondas yra vienintelis jų materialinio skatinimo šaltinis, kuris priklauso nuo sukurtos ir įdiegtos naujos technikos ekonominio efektyvumo.

Atskaitymų į naujos technikos premijavimo fondą dydžius turėtų kasmet nustatinėti ministerijos ir organizacijos, kurioms leista sudaryti centralizuotus fondus, remiantis naujos technikos ekonominio efektyvumo ir pagal nuostatus priklausančių premijų dydžių apskaičiavimais planiniam periodui.

Pramoninės gamybos efektyvumo didinimas (o tai yra pagrindinis ekonominės reformos tikslas) labai daug priklauso nuo šakinių mokslinio tyrimo ir projektavimo-konstravimo organizacijų darbo, jų glaudaus ryšio su įmonėmis. Šie ryšiai naujomis ūkininkavimo sąlygomis turi remtis ūkiskaita. Praktiškai šiuos santykius pertvarkyti ūkiskaitos pagrindu yra sudėtinga, nes organizacijų darbo rezultatų įvertinimas ir palyginimas su išlaidomis tebėra tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriais neišspręsta ekonominė problema. Ką bekalbėti apie mokslinio tyrimo ir projektavimo-konstravimo darbų ekonomiškai pagrįstą įkainavimą, savikainos nustatymą, jeigu pramonės produkcijos kainos buvo, yra ir toliau lieka pagrindinė spręstina prekinių-piniginių santykių tobulinimo problema.

Pastaraisiais metais truputį plačiau išsivystė mokslo pasiekimų bei techninės pažangos ekonominio vertinimo tyrimai. Patvirtintos atitinkamos metodikos ekonominiam efektui nustatyti. Minėtos organizacijos vis tiksliau nustato atliekamų darbų ekonominį efektyvumą. Labai aktualiu klausimu tapo šių organizacijų ryšių su pramonės įmonėmis tobulinimas, panaudojant ekonominius metodus, jų darbuotojų materialinio suinteresuotumo darbo rezultatais didinimas.

Šiuos uždavinius žymiai lengviau spręsti pramoniniuose susivienijimuose, į kurių sudėtį greta įmonių įeina atitinkamo profilio mokslinio tyrimo bei projektavimo-konstravimo organizacijos. Antai „Sigmos“ susivienijime tokių organizacijų veikla organiškai susijusi tarpusavyje ir su įmonių darbu. Organizacijų vadovai yra direktorių tarybos, kuri sprendžia pagrindinius susivienijimo klausimus, nariai. Daugelis šių organizacijų vykdomų darbų finansuojami ir už juos materialiai skatinama iš susivienijimo centralizuotų fondų. Vadovaujantieji darbuotojai iš centralizuoto materialinio skatinimo fondo kasmet gauna atlyginimą priklausomai nuo šių organizacijų indėlio į metinius viso susivienijimo veiklos rezultatus.

Mūsų nuomone, būtų tikslinga ir susivienijimo projektavimo-konstravimo organizacijose sudaryti ekonominio skatinimo fondus: materialinio skatinimo fondą, socialinių-kultūrinių priemonių ir gyvenamųjų namų statybos fondą bei techninio (gamybos) vystymo fondą. Šių fondų paskirtis ir naudojimo tvarka turėtų būti analogiška atitinkamiems įmonių fondams. Galėtų būti du jų sudarymo šaltiniai: ekonominis efektas, gautas liaudies ūkyje (užsakovo) kaip tų organizacijų darbo rezultatas, ir susivienijimo (įmonių) pelnas.

Užsakovas, be atliktų darbų vertės apmokėjimo, turėtų pervesti į organizacijos atsiskaitomąją sąskaitą iš anksto procentais nustatytą dalį ekonominio efekto, kurį jis gaus, įdiegus atlikto darbo rezultatus. Perduotino projektavimo-konstravimo organizacijai ekonominio efekto procentinė dalis turėtų būti nustatyta (didesnė arba mažesnė) priklausomai nuo ekonominio efekto santykio su padarytomis, atliekant darbą, išlaido-

mis. Tai, žinoma, skatintų šias organizacijas planuoti ir faktiškai užtikrinti minimalias darbų išlaidas ir maksimalų darbų rezultatų įdiegimo į liaudies ūkį efektyvumą.

Būtų tikslinga pavesti direktorių tarybai nustatyti projektavimo-konstravimo organizacijų ekonominio skatinimo fondų sudarymo iš susivienijimo (įmonių) pelno tvarką, numatant tam tikras direktyvines sąlygas. Jos galėtų būti tokios:

minėtus fondus sudaryti, panaudojant vidinius susivienijimo rezervas, nemažinant finansiniu planu nustatytų mokėjimų į biudžetą ir aukštesnėms organizacijoms;

nebetaikyti anksčiau galiojusių premijavimo už teminių planų įvykdymą nuostatų;

bendras šių organizacijų darbuotojų materialinio skatinimo iš ekonominio skatinimo fondų lygis neturi viršyti įmonių inžinerijos-technikos darbuotojų ir tarnautojų atitinkamo materialinio skatinimo vidutinio lygio;

diferencijuotus atskaitymų iš pelno į minėtus ekonominio skatinimo fondus normatyvus atskiroms organizacijoms nustato direktorių taryba bendrų susivienijimo normatyvų ribose.

Tokiu būdu sudarius ekonominio skatinimo fondus, galima ir projektavimo-konstravimo organizacijose įdiegti naują planavimo ir ekonominio skatinimo sistemą. Tuomet šių organizacijų darbuotojai būtų materialiai suinteresuoti ne tik didinti atskirų darbų efektyvumą, bet ir kiek galima spartinti susivienijimo produkcijos realizavimą, kelti gamybos ekonominį efektyvumą, o tai ir sudaro pagrindinį jų funkcionavimo gamybiniame-ūkiniame komplekse tikslą. Darbuotojai būtų materialiai atsakingi ir už bendrą susivienijimo gamybos techninį lygį, ir už spartų bei ekonomiškai efektyvų jo išleidžiamos technikos įdiegimą liaudies ūkyje. Direktorių taryba galėtų kvalifikuotai įvertinti projektavimo-konstravimo organizacijų indėlį į bendrus susivienijimo veiklos rezultatus, kelti joms uždavinius ir nustatyti bendrą ekonominio skatinimo lygį.

Vystant „Sigmos“ susivienijime (kaip ir apskritai pramoniniuose susivienijimuose) gamybos valdymo ekonominius metodus, reikia žymiai išplėsti pastarųjų operatyvinį-ūkinį savarankiškumą, didinti materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę už jų veiklos rezultatus. Pramoniniams susivienijimams turėtų būti suteikta teisė patvirtintų planinių rodiklių ribose sudarinėti reikalingus rezervas. Susivienijimų atsiskaitymus su centrine valdymo grandimi — ministerija ir valstybiniu biudžetu būtų tikslinga centralizuoti. Tai įgalintų susivienijimo valdymo aparatą manevruoti finansais, didintų jo materialinį suinteresuotumą ir atsakomybę už finansinę drausmę.

Pramoninių ūkiskaitinių susivienijimų tinklo kūrimas, jų valdymo formų ir metodų sistemingas tobulinimas yra svarbi sąlyga pramonės valdymui tobulinti.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬЮ НА ОСНОВЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО РАСЧЕТА

(на примере приборостроительной промышленности Литовской ССР)

В. БАРАНАУСКАС

Резюме

Развитие производительных сил обуславливает постепенное возрастание роли организационных методов промышленного производства. Решающее значение среди них имеет управление промышленным производством, охватывающее руководство, планирование и регулирование. До последнего времени совершенствование управления промышленностью больше проявлялось в изменениях организационных форм его аппарата и значительно меньше касалось функций и методов управления. В современный период назрела объективная необходимость изменить не только организационную структуру аппарата управления промышленностью, но и коренным образом перестроить экономические методы управления. Одним из основных условий новой системы является отраслевое управление промышленностью на основе полного хозяйственного расчета.

Наряду с другими звеньями управления важную роль в новых условиях призваны сыграть промышленные объединения как прогрессивная форма организации производства и управления им. Данная форма управления создает благоприятные условия для специализации, комбинирования и кооперирования производства, для быстреего внедрения в производство новейших достижений науки и техники, рационального сочетания отраслевого и территориального принципов управления. Формирование хозрасчетных объединений позволяет сократить количество управляемых объектов, создает хорошие возможности для рационального объединения на основе хозрасчета низовых и промежуточных звеньев управления промышленностью, превратив аппарат последних в органическую составную часть специализированного производственно-хозяйственного комплекса предприятий и организаций. Через промышленные объединения, действующие на полном хозрасчете, государственные органы управления приобретают практическую возможность руководить крупными промышленными комплексами, эффективно применяя не только административные и общественные, но и экономические методы управления производством.

Все вышеуказанное полностью подтверждается опытом работы в новых условиях приборостроительной промышленности Литовской ССР, сформированной в объединение «Сигма».

Включение в состав данного объединения предприятий и проектно-конструкторских организаций, относящихся к трем подотраслям, но обладающих техническим, производственным и экономическим единством, а также построение его управления по-новому (через обособленный аппарат) полностью себя оправдали.

Большое практическое и теоретическое значение имеет успешное проведение эксперимента по внедрению новой системы планирования и экономического стимулирования в масштабе всего объединения «Сигма». Полностью подтвердилась эффективность внедрения принципов хозяйственного расчета в деятельность вышестоящего звена управления — аппарата объединения. В условиях полного хозяйственного расчета, материальной заинтересованности и ответственности со стороны коллективов

предприятий и работников аппарата объединения в повышении эффективности работы как отдельных предприятий так и объединения в целом, меняются содержание и стиль работы вышестоящего звена управления. Вместо администрирования и оперативного регулирования главной функцией управления при этом становится подготовка и внедрение комплексных мероприятий в масштабе всего объединения по увеличению объема реализации продукции, освоению новых производств, повышению экономической эффективности деятельности объединения, разработке перспектив его развития и технического прогресса, систематическому совершенствованию механизма хозяйственного расчета.

Дальнейшее совершенствование управления производством на основе хозяйственного расчета требует расширить сферу действия последнего на взаимоотношения предприятий и их объединений с поставщиками и заказчиками, строительными, проектными, конструкторскими, транспортными, торговыми, вышестоящими, финансовыми и другими организациями. Необходимо развивать оптовую торговлю средствами производства, расширять оперативно-хозяйственную самостоятельность предприятий и особенно их объединений, централизовать расчеты объединений с бюджетом и отраслевым министерством, предоставить объединениям право создавать в пределах плана необходимые резервы. Можно улучшить ценообразование, если вместо чрезмерно централизованного определения (оформления) и глобального пересмотра все более широко на практике применять оперативное регулирование цен учитывая изменения производственно-экономических условий, качества продукции, соотношение спроса и предложения и увязывая его с планированием. Прибыль предприятий или их объединений от реализации продукции должна стать все более реальным критерием эффективности их производства (то же с точки зрения интересов народного хозяйства) и основой экономического стимулирования их коллективов.

При перестройке внутризаводского хозрасчета согласно требованиям хозяйственной реформы важно, чтобы он стимулировал не только выполнение и перевыполнение планов, но и оптимальное планирование, повышение эффективности не только текущего, но и перспективного производства.

Требованиям полного хозяйственного расчета не соответствует существующий порядок образования фонда освоения новой техники, а также источника премирования работников за создание и внедрение новой техники. Предполагается целесообразным определение размера фонда освоения новой техники поручить самим министерствам и организациям по мере потребности в данных средствах согласно производимым ежегодно плановым расчетам. Источник премирования за создание и внедрение новой техники следовало бы образовывать в плановом порядке за счет экономического эффекта, получаемого от внедрения новой техники, а не в административном порядке за счет отчислений от заработной платы.

Предлагается в порядке эксперимента новую систему планирования и экономического стимулирования, введенную на объединении «Сигма» с 1 июля 1966 года, распространить также на его проектно-конструкторские организации путем образования в них фонда материального стимулирования, фонда социально-культурных мероприятий и жилищного строительства и фонда развития за счет определенной доли экономического эффекта, получаемого заказчиком от внедрения разработок данных организаций, а также за счет прибыли объединения (предприятий).